



Prosychající osamoceně stojící lípa na pastvině Huslenky – Losový. Tento strom hostí velmi početnou skupinu dřevokazných druhů hmyzu

Foto David Halata

Kam se poděl valašský roháč?

Lukáš Spitzer, Ondřej Konvička

Snem každého začínajícího sběratele brouků je chytit a držet v ruce vzpírajícího se samce roháče obecného. Bez zastoupení tohoto brouka je každá dětská sbírka brouků neúplná a smutná. V žádné opravdové sbírce brouků nesmí roháč chybět, mladý sběratel proto upřímně, ale i s trochou závidí v duši, obdivuje každý vystavený exemplář v muzejních expozicích či řady roháčů ve sbírkách svých úspěšnějších kolegů. Mnoho prozatím neúspěšných mladých entomologů řeší tento problém nákupem sbírkových kusů na entomologických burzách. Mezera ve sbírce je tímto sice zaplněna, ale červík v mysli mladých nadšených sběratelů vrtá dál a dál. Téměř každému opravdu zanícenému sběrateli se jej však nakonec úspěšným odlovem dřív nebo později podaří vypudit.

V současné době je centrem výskytu roháče obecného jižní Morava. Vyskytuje se i na mnoha dalších místech v České republice, nikde však tak hojně a běžně jako v okolí Brna či například v Lednicko-valtickém areálu. Ve srovnání s dřívějšími časy má však sběratel neporovnatelně obtížnější pozici si vysněného roháče obstarat vlastními silami. Dříve byl roháč rozšířen plošně po celém území naší vlasti. Chyběl jen v nejvyšších a nejstudenějších pohraničních horách. V souvislosti se změnami v hospodaření, které nastaly po druhé světové válce, však začal ze svých teritorií velmi rychle ustupovat. Jeho úbytek pokračuje až do dnešních dob, kdy již obývá jen zlomek plochy svého někdejšího areálu.

Ještě v sedmdesátých letech byl roháč běžně k zastížení i na mnoha místech vsetínského okre-

su. Z dnešního pohledu se zdá neuvěřitelné, že roháci poletovali například v zámeckém parku u zámku Kinských ve Valašském Meziříčí. Hojně se vyskytovali také například na území obcí Halenkova, Liptálu či poblíž Vsetína – ve Vesníku (1972). Poslední chytané kusy jsou datovány na konci osmdesátých let (Halenkov – 1986, Valašské Meziříčí – 1988). Od té doby však již nemají na Valašsku milovníci přírody na tohoto broučích krasavce štěstí a musejí na úspěšné lovy vyjždět daleko ze svých domovů.

K tomu, abychom správně pochopili, proč roháčů tak drasticky ubývá, si musíme povyprávět něco o jeho vývoji. Dospělí brouci létají navečer v červnu a červenci. Shromažďují se hlavně na starých samostatně stojících listnatých stromech – hlavně na dubu, ale i na lípách či v podhorských oblastech dokonce na bucích. Oplozené samičky se pak zahrabávají do hniјících kmenů, pařezů či do kořenů umírajících staletých velikánů a kladou zde několik desítek vajíček. Z nakladených vajíček se líhnou larvy, které se živí rozpadající se dřevní hmotou. Jejich vývoj trvá 3 – 6 let. Larva v průběhu svého vývoje zkonzumuje obrovské množství potravy. Pokud se jí rozpadající se dřevo nedostává v dostatečném množství, jsou vyhlíhlí dospělci malí, pouze se zakrnělými kusadly. Nedostatek výživy má velký vliv na jejich pohyblivost, délku života, atraktivitu pro opačné pohlaví, ale hlavně na plodnost. Na konci svého vývoje se na sklonku léta zakuklí. Dospělý brouk se líhne hned na podzim. Zimu však přečkává ve svém kokonu, který opouští až na jaro následujícího roku. Brouk pak žije jen několik týdnů.

V padesátých a šedesátých letech došlo k výrazným změnám v lesním i zemědělském hospodaření. Švihnutím proutku byly zavrženy po staletí praktikované a generacemi ověřené metody, které dlouhodobě poskytovaly dostatečný prostor pro život člověka, ale i pro obrovské množství živočišných i rostlinných druhů. Poválečná doba si však žádala intenzivnější využívání přírodních zdrojů. Rozoraly se meze pro zvýšení produkce potravin, zavedl se nový systém v lesním hospodaření s důrazem na produkci kvalitního dřeva. V důsledku toho se v mnoha částech bývalého Československa začala velmi rychle vytrácet po staletí vytvářená velmi různorodá mozaika biotopů. Mizely staré zachovalé přirozené lesy, ale i remízky, pařeziny či tzv. „selské“ lesy. Měnila se věková struktura lesů směrem k hospodářsky žádoucím stejnověkým porostům. Ve velkém byly a bohužel stále dodnes jsou káceny stromy staré a narušené, postupně dožívaly a ztrácely se solitérně stojící mnohostleté lípy, duby, jilmy či buky. Z krajnic cest a z měst ustoupily náporu aut věkovité lipové aleje, úpravami břehů řek a potoků byly již zničeny téměř všechny unikátní břehové topolové a vrbové porosty. Proces destrukce starých porostů a osamocených stromů pokračuje bohužel i v dnešní době. Nejsmutnější přitom je, že se vše děje s tichým souhlasem většiny obyvatelstva a s posvícením příslušných úřadů. I zákony platné v naší republice kážou odstraňování odumírajících stromů vzhledem k nebezpečí odlamování jejich větví či celkových vývrátů. Stromy na březích řek zase ohrožují svými kořeny stabilitu hrází, navíc hrozí jejich podemletí a následný pád do vody. Tyto stromy pak neseny velkou vodou způsobují problémy na jezích, mostech či přehradách. Mrtvé stromy v lesních poros-

tech stále představují pro mnohé zdroj nákazy zdravých sousedů.

Příroda a její synové a dcery nepřipraveni byli postaveni tváří v tvář těmto změnám. Pouze několik druhů změny přivítalo a stali se z nich tolik obávaní a bezúspěšně potírání škůdci. Na zdravé louce či v přirozeném lese by nikdy neměli tak příznivé podmínky pro svůj život, i jen vzdáleně podobné těm, jaké jim člověk nevědomky vytvořil. Spousta druhů se dokázala adaptovat a v nových podmínkách dodnes bez závažnějších problémů prosperují. Jejich nepoměrná část mnohdy s velmi specifickými životními nároky však tak pohotově zareagovat nestačila či neuměla a stojí nyní na pokraji vyhubení. Roháč obecný mezi ně bohužel patří.

Roháč obecný se jako spousta dalších nevyrovnal hlavně s drastickým úbytkem starých stromů a listnatých lesů v krajině vůbec. Jeho poslední v té době již izolované populace se pomalu zmenšovaly vlivem nedostatku dostupných živin a nedostatečné velikosti populace. Konec nastal ve chvíli, kdy si již sporadicky se objevující brouci nebyli schopni za dobu svého krátkého života nalézt jedince opačného pohlaví a zajistit své trvání na lokalitě v další generaci.

Roháč obecný hraje v ochraně přírody roli tzv. „deštníkového druhu“. Není osamocen, podobných deštníkových druhů znají ekologové ještě několik dalších. Vždy jsou to druhy dobře poznatelné, s dobře poznanou bionomií a laické veřejnosti notoricky známé. Myšlenka ochrany deštníkových druhů je prostá, ale velmi účinná. Podaří-li se nám zachránit deštníkový druh, „vezme“ tento druh pod svá ochranná křídla mnoho dalších druhů, které jsou vázány na podobné biotopy a jejichž samostatná ochrana by byla velmi problematická, ba v mnoha případech zhotla nemožná. Síly ochrany přírody by se totiž zbýhdarma štěpily a rozmělnovaly řešením cílené ochrany několik milimetrů velkých, laikem nerozpoznatelných brouků, ploštic, blanokřídlých



Larva roháče v rozpadlém dřevě dubu



Roháč obecný (*Lucanus cervus*) – samec



Zachovalý břehový porost řeky Bečvy poblíž obce Juřinka

Foto L. Spitzer

a zástupců dalších skupin hmyzu, bezobratlých, ale i obratlovců a rostlin.

Bohatý výskyt hmyzu vázaného na staré, narušené a osluněné dřevo (saproxylický hmyz) je významným indikátorem zachovalosti dotyčného území. Z převážné části jsou tyto organismy (nejen hmyz) vázány právě na starší poškozené, staré, přestarlé a odumírající stromy, přesněji na odumřelé části jejich kmene či větví. Lokalit s výskytem těchto stromů, které zajišťují stabilní přežití těchto organismů, je v celé ČR velmi málo. Nejen na Valašsku jsou v dnešní době tyto vzácné a ochranně významné organismy v převážně většině vázány na staré stromy alejí, hřbitovů a soliterně stojících stromů. Díky tomu patří saproxylické druhy hmyzu mezi nejohroženější nejen v ČR, ale i v celé Evropě.

Z dostupných informací jednoznačně vyplývá, že poškozené stromy s dutinami, lysinami, staré a přestarlé stromy patří k biotopům s velkou biodiverzitou a k ochranně významným nejvýznamnějším. Další nezpochybnitelnou skutečností je, že se tyto organismy velmi málo šíří na nové stanoviště. Někteří jedinci vůbec neopouštějí „rodný“ strom, ti, kteří se v rámci rozptýlu dostanou mimo, jsou schopni se dostat jen do vzdálenosti maximálně několika set metrů (většinou jde však pouze o desítky metrů) od původního stanoviště. Tyto informace jen podtrhují důležitost ochrany vhodných biotopů saproxylických organismů.

Zachovalých a pro dřevní organismy vhodných stromů a alejí je na Valašsku již jen velmi málo. Příkladem je alej podél cesty z obce Vidče směrem na Hradisko, která patří mezi nejhodnotnější na území celé CHKO Beskydy. Alej je tvořena převážně jírovcí (*Aesculus hippocastanum*), lipami (*Tilia cordata*), ale i jinými stromy s množstvím dutin a lysin. Z širšího regionálního pohledu je zmíněná alej jediným opravdu významným refugiem saproxylického hmyzu zajišťujícím v případě zachování a vhodného managementu dlouhodobé udržení mnoha vzácných a ohrožených organismů. Ale i tady, stejně jako na dalších mís-

tech okresu Vsetín, bohužel již na roháče obecného nenarazíme.

Již při několika zběžných návštěvách byly ale zjištěny jiné významné a ohrožené druhy hmyzu. Zatím nejvýznamnějším nálezem je potvrzení výskytu vzácného tesaříka *Rhamnusium bicolor*. Výskyt *Rhamnusium bicolor* je nejbližší znám z Přerova a z Ostravy, kde je tento druh vázán jen na několik málo stromů. V rámci východní Moravy se u Hradiska jedná o jedinou lokalitu výskytu. Dalším druhem tesaříka vázaného na odumřelé dřevo vyskytující se na lokalitě je například tesařík *Anisarthron barbipes*. Jedná se o jedinou známou lokalitu výskytu v okrese Vsetín. Dalšími významnými zástupci hmyzu jsou brouci spadající do čeledi poternikovitých. Konkrétně se jedná o druhy: *Mycetochara axillaris* a *Prionychus ater*. Oba druhy jsou řazeny v Červené knize mezi druhy ohrožené. Opět se jedná o jedinou známou lokalitu v okrese Vsetín a širším okolí. V případě komplexního průzkumu lze zcela jistě očekávat množství dalších ohrožených a vzácných druhů.

Další velmi zachovalou alejí je opuštěná alej v obci Liptál, která je tvořena převážně lipami. V této aleji byl nalezen vzácný dutinový zlatohlá-

vek mramorovaný (*Liocola lugubris*). V současnosti se jedná o jediný potvrzený výskyt tohoto druhu na Valašsku. Tento zlatohlávek je na ústupu i na posledním větším areálu svého výskytu – na jižní Moravě.

Likvidaci starých soliterních stromů a alejí však přicházíme o mnoho dalších druhů krasců, poterníků, tesaříků, kovaříků a dalších. Ještě v nedávné době byl i na území města Vsetína běžný kozlíček vrbový (*Lamia textor*). Tento mohutný brouk je vázán na staré břehové porosty vrb a topolů. Tento kozlíček by mohl velmi dobře fungovat právě jako „deštníkový druh“, pomocí kterého bychom mohli ochránit břehové biotopy pro mnoho dalších druhů hmyzu a obratlovců. V posledních letech totiž došlo k téměř kompletnímu vyčištění břehů Bečvy právě od těchto starých stromů. Další stromy vhodné pro jeho vývoj padly v souvislosti s výstavbou silnice I/57 na březích řeky Bečvy mezi Semetínem a Jablůnkou. V souvislosti s touto akcí se rapidně zmenšil životní prostor i pro další tesaříky – kozlíčka osikového (*Saperda carcharias*), či druhu *Saperda perforata*. Mezi postižené však patří i motýli – příkladem může být v tomto prostoru ojediněle se vyskytující ohrožený bělopásek dvouradý (*Limnitis camilla*).

Stovky nyní ohrožených a vymírajících a dříve běžných druhů jsou v současnosti vytlačeny do svých posledních útočišť – do starých alejí kolem cest, na břehy řek a rybníků či na samostatně stojící stromy na loukách a pastvinách. I zde však populace těchto druhů spíše živoří a jsou i při vši možné ochraně v souvislosti s postupným odumíráním stromů a jejich následným kácením odsouzeny k pozvolnému zániku. Nikde v jejich okolí totiž člověk nenechá přírodu vytvořit nové biotopy, do kterých by se mohly v případě zničení svého stávajícího domova uchýlit. V případě, že dojde k zániku těchto populací, trvá téměř většinou málo pohyblivým druhům mnohdy desítky i stovky let, než dočtyčnou oblast, ačkoli se zde může po dlouhou dobu nabízet mnoho vhodných biotopů, znovu osídlí. Pokud chceme tyto druhy na Valašsku uchovat i pro naše děti a vnuky, nesmíme dopustit ničení jakýchkoli vhodných biotopů – soliterních stromů, alejí, ale i stojících mrtvých i umírajících stromů v lesích a na březích vod. Roháče jsme pro Valašsko bohužel již ztratili. Situace spousty dalších druhů je však tak tragická, že i ztráta jediné lokality jejich výskytu může fatálně ohrozit celou širší populaci. Pravděpodobnost jejich úspěšného návratu do naší přírody je pak totiž již jen hypotetická.



Zde ještě v březnu roku 2006 stávala stará lipa

Foto B. Dadák